

Hegedüs Gyula

A LONDONI MAGYAR DIPLOMÁCIAI KÉPVISELET 1945–1956

Bevezetés

Miután 1941 áprilisában a brit kormány megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal, Barcza György követnek és munkatársainak el kellett hagyniuk Londont.¹ Négy és fél esztendőn át üresen állt a londoni magyar követség épülete az Eaton Place 35. szám alatt, ahol csak 1945 novemberében indult újra a munka. Tanulmányunkban az 1945 ősze és 1956 nyara közötti időszakban Londonban szolgáló öt követ – Bede István, Erős János, Bolgár Elek, Horváth Imre és Katona János – működésén keresztül mutatjuk be a londoni külképviselet tevékenységét. Természetesen az ekkor kibontakozó hidegháborús időszakban vajmi csekély szerepe volt egy kis közép-kelet-európai ország néhány fős diplomáciai missziójának, amely egy hanyatlóban lévő nagyhatalom fővárosában működött, hiszen a nemzetközi kapcsolatokat sokkal komolyabb erők mozgatták. Ennek ellenére érdekes és tanulságos megvizsgálni a Londonba akkreditált magyar diplomaták és munkatársaik helytállását ebben a nehéz időszakban.

¹ Barcza György karrierjéhez, különösen londoni éveire 1. *Uő: Diplomataemlékeim. Magyarország volt vatikáni és londoni követének emlékirataiból 1911–1945. I–II. Bp. 1994.; Pritz Pál: Emlékirat és történeti valóság Barcza György emlékiratai fényében. In: Uő: Az objektivitás mítosza? Hazánk és a nagyvilág: 20. századi metszetek. Bp. 2011. 149–248.*

A „szocdem” karrierdiplomata – Bede István

A brit–magyar diplomáciai kapcsolatok igen lassan álltak helyre. Az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti megállapodás értelmében a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia Magyarországon is létrehozta a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot (SZEB) azzal a céllal, hogy ezen keresztül ellenőrizzék a fegyverszüneti feltételek betartását. A SZEB brit tagjaival együtt egy ún. politikai misszió is Magyarországra érkezett Alvary Gascoigne vezetésével. Mivel a brit kormánynak fenntartásai voltak az Ideiglenes Nemzeti Kormány reprezentatív jellegével kapcsolatban, a magyar kormány csak hónapokkal később, az 1945. novemberi választások után küldhette el képviselőjét Londonba. November 17-én Gascoigne arról tájékoztatta Gyöngyösi János külügyminisztert, hogy „Őfelsége Kormánya” hajlandó Bede Istvánt fogadni mint „a magyar kormány képviselőjét”. Bede István használhatta ugyan személyes „követi” („minister”) rangját, de a brit kormány nem ismerte el a képviseletet követségként („legation”).² Ennek oka az volt, hogy a brit álláspont szerint az Egyesült Királyság csak szuverén országgal létesíthet követségi szintű diplomáciai kapcsolatokat, Magyarország azonban csak a békeszerződés hatályba lépésével nyerte vissza *de jure* szuverenitását.

Bede István igazi karrierdiplomata volt. Közgazdaságtudományi tanulmányait követően, 1929-ben a Külügyminisztériumba került. 1930–1934 között a pozsonyi konzulátuson, majd 1939-ig a belgrádi magyar követségen dolgozott. Ezután a Külügyminisztérium Politikai Osztályára helyezték, 1943-ban pedig kinevezték a Sajtóiroda vezetőjévé, de a német megszállás napján elmozdították pozíciójából.³ 1945 októberében a Külügyminisztérium adminisztratív államtitkárává

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Külügyminisztérium (KÜM) Nagy-Britannia, Adminisztratív iratok (a továbbiakban XIX-J-1-k) 12. tétel (A követség általános szervezeti és személyzeti ügyei) 1. doboz. Gascoigne 116/199/45 sz. jegyzéke.

³ Uo. Bede István életrajza.

nevezték ki.⁴ Bedéről köztudott volt, hogy a Szociáldemokrata Párttal szimpatizált. Képzettsége, diplomáciai tapasztalata és baloldali politikai orientációja ideális jelöltté tette őt a londoni pozícióra. Szociáldemokrata kapcsolatai különösen a munkáspárti kormány idején bizonyultak hasznosnak.

Bede István legfontosabb feladatát Gyöngyösi külügyminiszter a következőképpen fogalmazta meg:

„[...] a magyar kormány londoni képviselője haladéktalanul és legnagyobb intenzitással kell megkezdje azt a munkát, amelynek feladata, hogy a magyar békecélok tekintetében olyan atmoszférát tudjon Londonban teremteni, amely befolyással lehet a tárgyalások és az előkészítési munkálatok kimenetelére. [...] [A]z rendkívül széles skálán, a megfelelő reprezentálástól a sajtó, valamint különféle tudományos, féltudományos intézetek, intézmények és személyiségek felvilágosításáig minden lehető alkalom kihasználására terjed ki.”⁵

Ebben az időszakban a magyar diplomácia s így a Londonban működő magyar képviselet munkájának fókuszában a béke-előkészítés állt. 1946 áprilisában különösen felértékelődött az a tény, hogy Magyarországnak állandó képviselője tartózkodott Londonban. Ekkor ült össze Párizsban ismét a Külügyminiszterek Tanácsa azzal a céllal, hogy előkészítsék a békekonferenciát. Bede István minden tőle telhetőt megtett, hogy minél több információt szerezzen a brit álláspontról, elsősorban a határok kérdését illetően. Jelentései meglehetősen biztató képet adtak az angol külpolitika Magyarországgal kapcsolatos álláspontjáról. 1946. április 27-i rejtjeltávirataiban Bede leírta egy beszélgetését a *Foreign Office* egyik „vezető szerepet

⁴ Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei, 1944. december 23 – 1947. május 31. Szerk. G. Vass István. Bp. 2003. 84.

⁵ MNL OL, XIX-J-1-k. 12. tétel 1. doboz. Gyöngyösi átírata Gordon Ferenc pénzügyminiszternek, 1945. december 28.

betöltő”, de általa meg nem nevezett személyiséggel, aki szerint Magyarország követeléseinek van létjogosultsága, és arra is nagy az esély, hogy azokat a nagyhatalmak külügyminiszterei kedvezően bírálják majd el. „Romániával szemben támasztandó területi igényeinknek, amennyiben józan lehetőségeken nem mennek túl, biztos kilátásunk van [a] sikerre” – jelenti Bede. Sőt, brit beszélgetőpartnere hozzátette, hogy „Csehszlovákiával szemben is indokoltnak látnának bizonyos határkiigazításokat javunkra”. Annak ellenére, hogy Nagy-Britannia München miatt egyfajta erkölcsi jóvátétellel tartozik Csehszlovákiának, a *Foreign Office* tisztviselője szerint csak a határkiigazítással lehet tartós békét teremteni a térségben. Természetesen ilyen lépést Anglia nem hajlandó kezdeményezni, a határkérdés megoldását csakis közvetlen tárgyalások útján tartják lehetségesnek. Romániával kapcsolatosan a *Foreign Office* képviselője szintén közvetlen tárgyalásokat javasolt, de azok nélkül is kedvezőnek látta Magyarország helyzetét. Azt ajánlotta, hogy a magyar kormány forduljon egyidejűleg mindhárom nagyhatalomhoz, és ismertesse velük Romániával szembeni területi igényeit. Távirata végén Bede hangsúlyozza, hogy a fentiek nem tekinthetők hivatalos állásfoglalásnak, „hanem kizárólag baráti sugalmazásnak”.⁶

Május 4-én Bede felkereste William Haytert, a *Foreign Office* délkelet-európai osztályának vezetőjét és a beszélgetés során az a benyomás alakult ki benne, hogy a

„Foreign Office Romániával szemben támasztott követelésünket területi vonatkozásban úgy látszik, nem tartja túlzottnak, viszont láthatóan gondolkodásba ejti őket azon tény, hogy [a] határkiigazítás következtében jóval több román kerülne vissza Magyarországhoz, mint magyar. Az az érvünk, hogy Romániában még mindig több magyar marad, mint Magyarországon román, magában véve mint fő érv [a] külügyi hivatalban nem számíthat támogatásra. Érvünket [...]

⁶ MNL OL, KÜM, Nagy-Britannia, Adminisztratív iratok – Londoni követség iratai (a továbbiakban XIX-J-1-a) 72. doboz. Bede 43. és 44. sz. rejtjeltáviratai, 1946. április 27.

feltétlenül további szempontra kell felépíteni, mert [a] kisebbségi arányszám egyensúlyba hozatala túlzott jellegű érv, amely nem támasztja alá területi igényeinket”.⁷

Az idézett táviratokból láthatjuk, hogy Bede István professzionális diplomataként tette a dolgát. Néhány hónap alatt sikerült kiépítenie olyan formális és informális kapcsolatokat, amelyeknek köszönhetően pontos információkkal tudott szolgálni a *Foreign Office* elképzeléseiről a magyar békeszerződés kapcsán. Ha szükségét érezte, konkrét javaslatokat is tett feletteseinek. Jelentései jól tükrözik, hogy Londonban nem alakult ki határozott álláspont a magyar–román határ kérdésében, és az utolsó pillanatig több forгатókönyvet is lehetségesnek tartottak. Néhány nap múlva kiderült, hogy Bede óvatos bizakodása is túl optimista volt: 1946. május 7-én a Külügyminiszterek Tanácsa az 1938. évi magyar–román határ helyreállítása mellett döntött.

Bede István és a budapesti kormány kapcsolatában 1946 júniusában némi zavar mutatkozott. Nagy Ferenc miniszterelnök a magyar kormányküldöttség moszkvai látogatása után úgy döntött, hogy Washingtonba és Londonba is elutazik egy-egy delegációval, hogy támogatást szerezzen a magyar békecélokhoz. Bede megpróbálta lebeszélni Gyöngyösi külügyminisztert a londoni útról, s úgy tűnt számára, hogy érvei hatottak.⁸ Erről értesítette is a budapesti brit képviselőt is, amely június 3-án arról tájékoztatta a *Foreign Office*-t, hogy a magyar kormány elhalasztja az utazást, amíg a koalíciós válság nem rendeződik, illetve a londoni látogatás kellően elő lesz készítve.⁹ Nagy Ferencék azonban mégsem tettek le a londoni út tervéről. Bede Istvánt június 12-én berendelték a *Foreign Office*-ba, ahol a magyar belpolitikai helyzetről és a kormányküldöttség útjáról érdeklődtek. A követ

⁷ Uo. Bede 54. sz. rejteltávirata, 1946. május 4.

⁸ Uo. Bede 35/pol. 1946. sz. jelentése, 1946. június 25.

⁹ National Archives, London (a továbbiakban: NA) FO 371/59024. (Foreign Office: Political Departments: General Correspondence – Anglo-Hungarian political relations: visit to London of Hungarian Prime Minister 1946) Carse-Mitchell 619. sz. távirata a Foreign Office-nak, 1946. június 3.

helyzete egyik távirata szerint „igen kényes” volt, mivel semmilyen információval nem rendelkezett, de azért megpróbálta megmagyarázni a „kormánydelegáció hirtelen és előkészítetlen” utazását, és próbálta enyhíteni „a láthatóan kedvezőtlen visszhatást és érezhető kedvetlenséget, amelyet az utazás körülményei itt kiváltottak”.¹⁰ Közölték vele, hogy a brit kormány a magyar delegációt nem fogadhatja vendégként, de lehetőséget kapnak arra, hogy illetékes helyeken előadják kéréseiket.¹¹

A Nagy Ferenc vezette magyar kormányküldöttség 1946. június 21. és 24. között tartózkodott Londonban. Bede előkészítő munkájának köszönhetően megbeszéléseket folytattak Clement Attlee külügyminiszterrel, a *Foreign Office* és a brit kereskedelmi minisztérium több tisztviselőjével, valamint a sajtó munkatársaival. Május 25-én a delegáció továbbutazott Párizsba, ahol Ernest Bevin külügyminiszterrel tárgyalta.¹² A tárgyalások azonban nem hoztak kézzelfogható eredményt. A békekonferencián hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a brit kormány nem vállal kezdeményező szerepet semmiféle határkérdésben Magyarország érdekében. Valójában a londoni út igazolta Bede fenntartásait, aki teljesen feleslegesnek, sőt kontraproduktívnek tartotta azt.

Bede István 1946 tavaszán–nyarán írt jelentéseiből, távirataiból kiolvasható egyre fokozódó türelmetlensége a budapesti Külügyminisztérium és a kormány iránt. A professzionális diplomata időnként elveszítette diplomáciai érzékét, látva a külügyi tapasztalattal egyáltalán nem rendelkező Gyöngyösi János külügyminiszter, illetve a külügyi kérdésekben sokszor igen naivnak mutatkozó Nagy Ferenc miniszterelnök egy-egy lépését. A Külügyminisztériumban alig maradtak képzett és tapasztalt szakemberek, szinte csak Kertész István, a Béke-előkészítő Osztály vezetője és Sebestyén Pál emelkedett ki a sok képzetlen és/vagy tapasztalatlan tisztviselő közül. Ugyanakkor kialakulóban volt egy új külpolitikai döntési központ:

¹⁰ MNL OL, XIX-J-1-a 72. doboz. Bede 67. és 68. sz. rejtjeltáviratai, 1946. június 12.

¹¹ Uo., Bede 35/pol. 1946. sz. jelentése, 1946. június 25.

¹² A londoni tárgyalásokhoz l. *Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött* 1. Bp. 1990. 308–313.

a Magyar Kommunista Párt vezető szervei. Bede egyre nehezebben tudott együttműködni a fokozódó kommunista befolyás alatt álló külügyi vezetéssel és a szintén egyre erősebb kommunista nyomás alatt álló kormánnyal. Párizsban tett meggondolatlan kijelentésének híre hamarosan eljutott Budapestre, ezért a diplomata 1946. június 26-án a következő szövegű nyilatkozatot tette:

„Alulírott Bede István rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, a magyar kormány londoni képviselője, felelősségem teljes tudatában, a leghatározottabban kijelentem, miszerint olyan nyilatkozatot, hogy »a Magyar Köztársaság Elnöke, illetve a magyar miniszterelnök kezében vannak és akkor intézem el őket, amikor akarom,« – sem Párizsban, sem máshol nem tettem. Tény ezzel szemben, hogy úgy hivatali felettesemnek, mint esetleg követtársamnak figyelmét felhívtam arra, hogy tudomásom szerint egy olyan külpolitikai jellegű tevékenység folyik a hivatalos külügyi szervek megkerülésével, mely alkalmas arra, hogy az egész magyar államvezetést adott esetben a legsúlyosabb következményekkel járó megrázkódtatáshoz vezesse.”¹³

Bede aggodalmai jogosak voltak. A Kommunista Párt Külügyi Osztályának iratai között található feljegyzés részletesen tájékoztat az üggyel kapcsolatos fejleményekről. Tildy Zoltán köztársasági elnök táviratilag hazarendelte Bedét, akit július 26-án Tildy, Nagy Ferenc és Gyöngyösi János fogadott. Az államfő felelősségre vonta a követet a Párizsban tett kijelentéséért. Bede visszautasította a vádat, ugyanakkor „kénytelen kijelenteni, hogy biztos tudása van arról, miszerint a hivatalos magyar politikán kívül más külpolitikai szálak is fonódnak. Ezeknek végrehajtó közegeit ő is ismeri, mesterkedéseikkel nagyjából tisztában is van.

¹³ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (a továbbiakban: PIL), 274-10/88. (MKP Külügyi Osztály. Az angliai magyarok szervezeteivel és a londoni magyar követség működésével kapcsolatos iratok. Közötte Bede István követi jelentései.)

Mindezekről azonban ő eddig még saját miniszterének sem tett említést, most azonban nem hallgathatja el tovább.”¹⁴ A feljegyzés is mutatja tehát, hogy a Kommunista Párt vezetőségének első kézből származó, pontos információi voltak a londoni követ és a miniszterelnök, illetve a köztársasági elnök közötti konfliktusról.

Az incidens ellenére Bede továbbra is megtarthatta pozícióját a londoni képviselet élén. Nagy Ferenc és Gyöngyösi bizonyára úgy érezték, hogy Bede szakértelmére mindenképpen szükségük van a meglehetősen megtépázott diplomáciai karban. Az is igen valószínű, hogy Bede miatt nem kívántak konfrontálódni a Szociáldemokrata Párttal sem, hiszen amúgy sem volt felhőtlen a viszony a Kisgazdapárt és a Baloldali Blokk pártjai között. 1947 őszén fontos változás történt Bede István és a magyar képviselet státuszában. 1947. szeptember 15-én életbe lépett a februárban aláírt békeszerződés, s így Magyarország jogilag ezen a napon vált szuverén országgá. A formalitásokra igen sokat adó Nagy-Britannia csak ekkor emelte hivatalosan követségi szintre a kétoldalú kapcsolatokat. Ezt követően Bede István már nem mint a „magyar kormány képviselője”, hanem mint a Magyar Köztársaság követe látta el feladatát. Követi megbízólevelét 1947. november 13-án adta át a Buckingham-palotában VI. György király, valamint Sir Orme Sargent, a brit külügyminiszter állandó helyettese jelenlétében.¹⁵

A magyarországi belpolitikai fejlemények, a Magyar Kommunista Párt egyre nyomasztóbb túlsúlya a magyar külpolitikára nézve is súlyos következményekkel jártak. Bár az ország *de jure* visszanyerte szuverenitását, a megszálló szovjet hadsereg jelenlétében továbbra sem lehetett szó független külpolitikáról. 1947 júniusától – Nagy Ferenc miniszterelnök lemondása után – sorra távoztak a magyar külképviseletek éléről azok a régi, tapasztalt diplomaták, akik a háború után

¹⁴ PIL, 274-10/88. Aláírás nélküli feljegyzés, 1946. június 27.

¹⁵ MNL OL, XIX-J-1-k 12. tétel 1. doboz. Bede István 143/pol. 1947. sz. jelentése Molnár Erik külügyminiszternek, 1947. november 25.

vállalták az Ideiglenes Kormány, illetve a Nagy Ferenc-kormány képviselőjét.¹⁶ Jogosan állapíthatjuk meg, hogy a külpolitikában 1947 nyara jelentette a „fordulat évét”.¹⁷

Nagy Ferenc lemondása után Gyöngyösi István külügyminiszter is távozott posztjáról. Bede István azonban nem követte a külügyminiszter, a washingtoni, párizsi, bécsi, római követek és sok más diplomata példáját, és továbbra is posztján maradt. 1947 júniusától a Külügyminisztériumot Mihályfi Ernő tájékoztatásügyi miniszter vezette, szeptemberben pedig Molnár Eriket nevezték ki miniszterre – egyikük sem rendelkezett semmiféle külügyi képzettséggel vagy tapasztalattal. Ugyanakkor egyre nagyobb befolyásra tett szert a kommunista Heltai György, a Politikai Osztály vezetője, a külképviseleteken pedig egymás után jelentek meg a kommunista párt által delegált tisztviselők.

1947 nyarán különös figura érkezett a londoni követségre. Pulay Gábor követségi titkárról a később született visszaemlékezések nem túl hízelgő képet festenek. Ignóus Pál, a londoni képviselő sajtótitkára, *Fogságban* című könyvében a következőket írja erről a „túlbugzó, frissen megtért kommunista”-ról: „Az új titkár külseje, modora, politikai nézetei mintegy karikatúráját adták az akkori Magyarországnak. A fiatalember pödrött bajuszt viselt, jellegzetesen provinciális sarkantyúpengető modora volt, ivott, káromkodott, s állandóan a dialektikus materializmusra hivatkozott.” Pulay hamarosan meggyőződött arról, hogy a követség „rossz szelleme” Luby Géza követségi másodtitkár. Erről értesítette is Heltai Györgyöt, aki konkrét információkat kért Luby tevékenységéről. „Pulay határozott lépésre szánta el magát – írja Ignóus Pál memoárjában. – Egy éjszaka sokáig bent maradt hivatalában, s hihetetlen szakszerűséggel, melynek eredetére

¹⁶ A lemondott diplomaták névsorát l. *Kertész István: Magyar békeillúziók. Oroszország és a Nyugat között. 1945–1947.* Bp. 1995. 570–572.

¹⁷ *Pritz Pál: Hazánk és a nagyvilág. A magyar külügyi szolgálat története az első polgári korszakban (1867–1948).* In: *Uő: Az a „rövid” 20. század. Történetpolitikai tanulmányok.* Bp. 2005. 114.

sohasem fog fény derülni, felfeszítette Luby széfjét. Nyugodt, leninista-sztálinista lelkiismerettel távozott, és békésen átaludta az éjszakát.”¹⁸

Azt gondolhatnánk, hogy e történet részben az író fantáziájának terméke, ám az MKP Külügyi Osztályának iratai között fennmaradtak Heltai kézzel írt feljegyzései az eseményről, amely 1948 márciusában történt:

„P[ulay] több ízben figyelmeztetett bennünket, hogy Lubi [helyesen: Luby – H. Gy.] és Veres titkárok igen gyanúsán viselkednek. Konkrétumokat szerezni nem tudott. Utasítottuk, hogy kísérje fokozott figyelemmel működésüket tekintve, hogy a szolgálatból mindkettőt el fogjuk bocsátani. Márc. 2-án d.u. 4 órakor felhívott P. és közölte, hogy 3-án fizetik a márciusi illetményeket, köztük Lubiét is. Mondottam: értesítse az aznap érkező követet, hogy illetményeket csak akkor fizessen, ha a nevére szóló és mintegy 10 napja már Londonban lévő bizalmas rendeletet (Lubi elbocsájtása) elolvasta – egyébként a külügyminisztérium egyidejűleg táviratot is küld. [...] [Pulay] állítja, hogy ő egy összeesküvő társaság között él. A követ bármelyik pillanatban kész disszidálni, a követség némely tagjai aktív rezsimellenes tevékenységet folytatnak. Tudta, hogy erre vonatkozó konkrét adatokat is talál a követségen. Miután az összes könnyen hozzáférhető íróasztalt megnézte, és az eredmény negatív volt, alkalmat keresett arra, hogy Lubi vasszekrényét átvizsgálhassa. Miután valószínű volt, hogy Lubi 3-án kiköltözik a követségről, a 2-i éjszakát kellett felhasználnia. Kutatása eredménnyel járt. Súlyosan kompromittáló anyagot talált, amit azonnal biztos helyre vitt (gyaníthatólag valamelyik szomszéd állam követségére), és aminek lényege szombaton estig kezünkben lesz. [...] Magához vette Lubi

¹⁸ *Ignotus Pál*: Fogságban 1949–1956. Bp. 1993. 53–55.

diplomata útlevelét, nehogy disszidensként azt felhasználhassa. A történekről Bedével jegyzőkönyvet vettek fel, mely tisztázza az esetet. Bede rendkívül izgatott, mert nem tudja, hogy a talált anyag mennyiben érinti őt is. Sejtj azonban, hogy P. birtokában kompromittáló írások is lehetnek.”¹⁹

Néhány nappal később, 1948. március 8-án Bede István bejelentette, hogy lemond követi tisztségéről, és politikai menedékjogot kér a brit kormánytól.²⁰ A követ egyébként már egy hónappal korábban azt mondta Ernest Bevin külügyminiszternek, hogy attól tart, hamarosan leváltják posztjáról. Februárban ugyanis a külügyminiszter hazarendelte, de leváltására mégsem került sor.²¹ A lemondás közvetlen oka a páncélszekrény-incidensen túl a Szociáldemokrata Párt márciusi kongresszusa volt, amely felhatalmazta a vezetőséget arra, hogy kezdjen tárgyalásokat a Kommunista Párttal az egyesülésről. Látva a pártfúzió elkerülhetetlenségét, a diplomata levonta a megfelelő következtetéseket. Bede lemondása után eleinte teljesen elzárkózott a sajtótól, nem tett látványos nyilatkozatokat. A *Foreign Office*-ban azonban továbbra is számoltak vele, és később is több alkalommal kikérték véleményét a magyarországi eseményekkel kapcsolatban. Bede István az elkövetkező években a nyugati magyar emigráció egyik fontos alakja lett. 1955-ben Angliából Münchenbe költözött, és nyugdíjba vonulásáig a Szabad Európa Rádiónál dolgozott.

¹⁹ PIL, 274-10/88. Heltai György feljegyzése dátum és évszám nélkül [1948. március].

²⁰ MNL OL, XIX-J-1-k 12. tétel 1. doboz. Sebestyén Pál távirata a Külügyminisztériumnak, 1948. március 10.

²¹ NA, FO 477/2. (Foreign Office: Confidential Print: Hungary – Further correspondence respecting Hungary: part 2, 1948) Bevin 71. sz. levele Helmnek, 1948. február 5. 8–9.

A meghasonlott követ – Erős János

Bede István lemondása után a külügyminiszter Erős Jánost nevezte ki a londoni követség élére, egyelőre ideiglenes ügyvivőként. Elődjével ellentétben Erős János nem volt karrierdiplomata, bár rendelkezett némi külügyi tapasztalattal: 1946-tól a párizsi követségen Károlyi Mihály mellett dolgozott követségi titkárként. Londonba érkezve azonban azzal kellett szembesülnie, hogy Bedén kívül a követség több más alkalmazottja is disszidált, köztük – nem meglepő módon – Luby Géza is.

A korábban már idézett Ignóus Pál igen pozitív képet fest Erősről, akit „józan és szerény” diplomataként írt le.²² Erős, aki hivatalosan 1948 októberétől lett követ, valóban komolyan vette munkáját. Igyekezett kapcsolatot teremteni a brit politikai élet legkülönbözőbb köreivel. Ugyanakkor meg kellett birkóznia azzal a nehéz feladattal is, hogy olyan jelentéseket írjon Budapestre, amelyet felettesei elvárnak. Ignóus egy anekdotikus történetben számol be arról az esetről, amikor a Külügyminisztérium arra utasította őket, hogy számoljanak be a magyarországi „békemozgalom” angliai visszhangjáról, a sajtóattasé meg akarta írni az igazságot, vagyis azt, hogy semmilyen visszhangot nem tapasztaltak. Erős azonban ragaszkodott ahhoz, hogy inkább találjanak ki néhány válaszreakciót.²³

Erős jelentései valóban olyanok voltak, amelyet az egyre „vonalasabb” Külügyminisztériumban elvártak. 1948 decemberében például a következő jelentést írta Rajk László külügyminiszternek:

„A Bede-féle akciókat hallatlanul reklámozó angol rádióval szemben nyílt harcot kezdtünk, és egyrészt a Foreign Office-on át, másrészt azonban kevésbé nyíltan a parlamenten és a szakszervezeteken át igyekszünk nyomást gyakorolni a B.B.C.-re. Persze az a veszély fennáll,

²² Ignóus P.: Fogságban i. m. 55.

²³ Uo. 57.

hogyan az ember »az ördög nagyanyjához fellebbez«, de a tapasztalatok azt mutatják, hogy az ismétlődő akciók estén lehet eredményt elérni.”²⁴

Erős nyilvánvalóan nem gondolhatta komolyan, hogy az egyre jobban elszigetelődött londoni magyar követség bármilyen nyomást tudna gyakorolni a BBC-re, de tudatában volt annak, hogy Budapesten ezt kívánják hallani.

1948/49 fordulójának legjelentősebb magyar belpolitikai eseménye Mindszenty József hercegprímás letartóztatása és pere volt. Erős János részletes jelentésekben számolt be az események angliai visszhangjáról:

„[...] a Mindszenty-ügy örve alatt megindított kampány Angliában eleinte kizárólag katolikus egyházi körökre és az egyház által szervezett különféle hitbuzgalmi és társadalmi egyesületekre korlátozódott. Határozott változás állott azonban be a hangulatban január 21-én, amikor Morrison tárca nélküli miniszter, az alsóház vezére, aki Angliában miniszterelnök-helyettesnek számít, és a Munkáspárt jobbszárnyának vezetője, választókerületében támadó beszédet tartott a Mindszenty-üggyel kapcsolatban a magyar kormány ellen.”

Ezt követően a *The Times*-ban erőteljes hangú vezércikkek és publicisztikák jelentek meg a hercegprímás ügyében, majd egyre több brit egyházi méltóság emelte fel szavát Mindszenty védelmében.²⁵ Az elkövetkező hetekben a Mindszenty-ügy folyamatosan napirenden volt, a követség naponta 10–20 levelet és táviratot kapott, Londonban több demonstrációt is tartottak, sőt a kérdés a londoni parlamentben is napirendre került. Mindezek ellenére Erős végül elégedetten jelenthette, hogy

²⁴ MNL OL, XIX-J-1-k 12. tétel 1. doboz, 1948. december 5.

²⁵ MNL OL, XIX-J-1-k 28. tétel (A magyar belpolitika és annak visszhangja Nagy-Britanniában) 4. doboz. Erős 22/Pol.-1949. sz. jelentése Rajknak. 1949. január 23.

„a Foreign Office és az angol reakció nehezen tudja titkolni megdöbbenését s talán ingerültségét Mindszenty sima beismerése s a várt szenzációk elmaradása miatt. Feltehető az, hogy sok helyen bosszankodva emlegethették, hogy Mindszenty nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, s sem szellemileg, sem magatartásában nem felelt meg a neki szánt mártír szerepnek.”²⁶

Az idézett jelentésekből látszik, hogy Erős János követ továbbra is igyekezett megfelelni az elvárásoknak. Jelentései tartalmazzák a „kötelező” utalásokat az amerikai uszítókra, a félrevezetett brit munkástömegekre. Néhány hónappal később azonban kiderült, hogy Erős aligha azonosult a saját maga által leírt mondatokkal. Ráadásul időközben sor került egy beszélgetésre a magyar követ és Bevin külügyminiszter között, amely valószínűleg Erős diplomata-karrierjének legkínosabb eseménye lehetett. 1949 februárjában Bevin bekérte a követet a *Foreign Office*-ba, és személyesen nyújtotta át neki a brit kormány jegyzékét. Erős jelentésében a következőképpen idézi Bevin szavait:

„Azért kérettem ide, hogy két dolgot közöljek önnel. Az egyik az, hogy budapesti követségünk útján helyet kértünk egy megfigyelőnk részére a Mindszenty-per tárgyalására. Önök ezt megtagadták, és egy olyan jegyzékben indokolták azt meg, melynek kitételeit visszautasítom. A jegyzék hangja olyan, hogy ezután azt kell kérdeznem, hogy vajon maguk („your people”) továbbra is szándékoznak normális diplomáciai kapcsolatokat fenntartani velünk. A jegyzékben maguk engem fasisztának neveznek. Hát kérem – folytatta Bevin most már emelt hangon és ingerülten – Anglia 6 évig harcolt a faszizmus ellen, és nála jobban senki sem küzdött. A maguk országa szövetségben állt a

²⁶ Uo. Erős 30/Pol.-1949. sz. jelentése Rajknak, 1949. február 11.

fasizmussal, és most maguk neveznek engem, engem, aki régi szocialista munkásember vagyok, fasisztának?!"²⁷

Ritkán olvashat a kutató olyan diplomáciai jelentést, amelyen ennyire átsüt a beszélő indulata. Utoljára talán Barcza György érezhette magát hasonló helyzetben nyolc évvel korábban, amikor Anthony Eden közölte vele a diplomáciai kapcsolatok megszakítását. Bevin azonban sokkal szenvedélyesebb személyiség volt, mint a visszafogott Eden, ezért nem nehéz elképzelni, milyen percekét élt át a magyar követ a *Foreign Office*-ban.

Talán nem járunk messze az igazságtól, ha arra gondolunk, ennek a beszédnek is szerepe lehetett abban, hogy 1949 májusában Erős János egészségügyi okok miatt lemondott pozíciójáról. A május 22-én kiadott hivatalos közlemény nem felelt meg teljesen a valóságnak, bár egészségügyi okok valóban közrejátszottak a követ döntésében: felesége ekkortájt szült, és a szülés során komoly komplikációk léptek fel. A lemondás valódi oka az lehetett, hogy Erős képtelen volt folytatni azt a szerepjátékot, amelyet felettesei rákényszerítettek. A központ elvárásai és saját politikai-erkölcsi meggyőződése között feszülő ellentét, a követségen uralkodó, gyanakvással teli hangulat és az egészségügyi problémák együttesen vezethettek lemondásához.

Erős távozása után Pulay Gábor lett a követség legmagasabb beosztású munkatársa. A külügyminiszterhez írt jelentésében – jó kommunistához méltó módon – elsősorban önkritikát gyakorolt:

„[...] az eseményeket végiggondolva, meg kell állapítanom, hogy Erős elfordulásának észre nem vevése teljes mértékben rám helyezi a felelősséget. Kérem ezért Miniszter Urat, hogy a megfelelő alkalommal a központba visszahelyezni szíveskedjék. [...] Visszahelyezési

²⁷ Uo. Erős 35/Pol.-1949. sz. Jelentése Rajknak, 1949. február 11.

kérelmem semmiképpen nem jelenti azt, hogy a feladatok vagy problémák elől meg akarok futamodni. Ezeket teljes mértékben vállalom, kötelességemnek megfelelően, s eddig szerzett összeköttetésem révén igyekszem a Pártra, a Köztársaságra háramló esetleges károknak és hátrányoknak elejét venni.”

Erős „elfordulásának” okát elsősorban kispolgári származású feleségének és anyósának befolyásában látja. „A kispolgári befolyás alatt álló, gyenge idegzetű embert a Mindszenty-ügy kapcsán indított sajtóhadjárat és parlamenti megnyilatkozások tovább rombolták s térítették el a helyes útról.”²⁸

A tudós diplomata – Bolgár Elek

Bede István után immár a második londoni magyar követ mondott le állásáról és kért politikai menedékjogot a brit kormánytól. Ezek után a Külügyminisztériumban olyan embert kellett találni a londoni követi pozícióra, akivel kapcsolatban semmiképpen nem történhet meg ilyen fiaskó. A választás Bolgár Elekre esett. Valójában nem most merült fel először a neve – az MKP Külügyi Bizottsága már 1948 áprilisában Bolgárt javasolta a Politikai Bizottságnak a londoni követi posztra.²⁹ Bolgár Elek a Tanácsköztársaság idején kezdte külügyi karrierjét mint bécsi követ. 1919 után Bécsben és Berlinben dolgozott a kommunista mozgalomban, majd 1937-től a Rosztovi Egyetemen oktatott. 1944-ben tért vissza Magyarországra, ahol hamarosan egyetemi katedrát kapott, de a Külügyminisztériumban is fontos pozíciókat bíztak rá. Eleinte a minisztériumban dolgozott államtitkárként, majd 1947-ben prágai

²⁸ MNL OL, XIX-J-1-k 12. tétel 1. doboz. Pulay jelentése Rajk külügyminiszternek, dátum nélkül [1949. május].

²⁹ PIL, 274-10/1. (MKP Külügyi Osztály. A külügyi bizottság üléseinek jegyzőkönyvei.) 1948. április 14.

követte nevezték ki. A londoni képviselet vezetését 1949 nyarán vette át, és augusztus 24-én tette meg bemutatkozó látogatását Bevin külügyminiszternél.³⁰

Bolgár nagy energiával látott munkához, és többször is jelezte a budapesti Külügyminisztériumnak, hogy a követség létszámproblémái miatt nehezen tudják ellátni feladataikat.³¹ Az elbocsátások, illetve disszidálások következtében 1950 elején a követen kívül mindössze két diplomata dolgozott a képviseleten, és rajtuk kívül még néhány főnyi adminisztratív, illetve kiszolgáló személyzet.³² Mindezek ellenére Bolgár igyekezett hatékonyan elvégezni munkáját, részletes jelentéseket írt a nagy-britanniai magyar emigráció tevékenységéről, és részt vett a magyar–brit pénzügyi és kereskedelmi tárgyalások szervezésében is. A budapesti Külügyminisztérium azonban nem volt maradéktalanul elégedett Bolgár követ munkájával. A követség 1949. évi tevékenységét értékelő feljegyzésben a következőket olvashatjuk:

„Londoni követségünk politikai jelentései minőségi és mennyiségi tekintetben egyaránt igen változó képet mutatnak. Összefoglalva és kiértékelve az 1949. augusztustól beérkezett jelentéseket, megállapítható, hogy általában a számuk kevés, előfordult, hogy egy-egy futárral komolyabb posta jött és a jelentések az összes fontos eseményekkel alaposan foglalkoztak, ezt azonban ismét egy hosszabb gyenge periódus követte. Körülbelül ugyanilyen ingadozások tapasztalhatók minőség tekintetében is: Vannak igen komoly jelentések, amelyek valóban a problémák lényegét adják, a kérdéseket összefüggésükben mutatják meg, gondosan, nagy elmélyedéssel készítve – ezek ritkábban fordultak elő. Átlagosan a sajtóból merített közismert tényekről számolnak be; egy-egy jelentés néha nem más, mint pusztán adatok összefoglalása, máskor

³⁰ MNL OL, XIX-J-1-k 12. tétel 1. doboz. Bolgár jelentése Kállai külügyminiszternek, 1949. augusztus 24.

³¹ Uo. Bolgár jelentése Kállainak, 1949. december 1.

³² MNL OL, XIX-J-1-k 13. tétel (A követség és a központ [KÜM] kapcsolata) 1. doboz. A budapesti brit és a londoni magyar követség diplomata-névsora, dátum nélkül.

viszont jól kiértékelt sajtószemlének mondható. Sokszor előfordul, hogy a jelentések hiányosak, hézagosak.”³³

E feljegyzés szövegezéséből is láthatjuk, hogy nemcsak a diplomáciai képviselőket, de a Külügyminisztériumban is nehézségekbe ütközött a megfelelő képességű és képzettségű munkatársak felvétele.

Bolgár egyébként igen jó benyomást tett a brit diplomatákra. Bemutakozó látogatása Bevinnél szívélyes légkörben zajlott, a budapesti brit követ, Geoffrey Wallinger pedig a következőket írta róla a *Foreign Office*-nak:

„Egy meglehetősen elragadó idős úriember benyomását keltette; kicsit törékeny, de igen felkészült. Tökéletes angolsággal beszél, egyenletes, halk hangon, pedig tudomásom szerint 1924 óta nem járt az Egyesült Királyságban. (...) Úgy vélem, Önök is kellemes személynek találják majd az öreg Bolgárt. Nem sok kétségem van afelől, hogy őszinte volt akkor, amikor a brit parlamentáris demokrácia iránti régi szimpátiájáról beszélt, bármennyire ódivatúnak is véli most. (...) Biztosított arról, hogy célja a jó kapcsolatok ápolása lesz. Biztos vagyok benne, hogy erre törekszik majd, de úgy érzem, itt valamelyest régimódinak tartják, és kétségeim vannak afelől, hogy bármi, amit mond megváltoztatna olyan rideg, makacs embereket, mint például Berei.”³⁴

³³ Uo. Villányi Antónia (KÜM Politikai Főosztály): Feljegyzés a londoni követség munkájáról, 1949. január 12.

³⁴ PIL, 508/1. f.(Külföldi levéltárakból származó magyar vonatkozású iratmásolatok: Nyugat-Európa és az Amerikai Egyesült Államok levéltárai: Nagy-Britannia) 119. ő.e. Az NA FO 371/78567 jelzetű iratának másolata. Wallinger levele Batemannek (FO Southern Department), 1949. augusztus 2.; Összehasonlításképp I. e számban Bognár Szabina és Péterfi András tanulmányában Nathaniel P. Davis budapesti amerikai követ jellemzését Bereiről a 281–282. oldalon.

Hiába került azonban a londoni követség élére egy jól képzett, tapasztalt diplomata, az elkövetkező hónapokban rendkívüli mértékben megromlott a magyar–brit viszony. 1949 decemberében zátonyra futottak a magyar–brit pénzügyi és kereskedelmi tárgyalások, miután a magyar hatóságok letartóztattak egy brit állampolgárságú üzletembert, Edgar Sanderst.³⁵ Néhány héttel később megszületett az újabb államosítási törvény, amely nemcsak a 10 főnél nagyobb vállalatokat vette állami tulajdonba, hanem a korábbi államosítási törvény által nem érintett külföldi tulajdonú vállalatokat is. Így számos brit érdekeltségű cég került állami kézbe, köztük olyan jelentős vállalatok, mint a Shell, az újpesti cérnagyárat tulajdonló Coats, az Unilever vegyi üzeme és a Dunlop gumigyára.

1949 végén és 1950 első hónapjaiban a két ország közötti érintkezések a kölcsönös tiltakozásokra szorítkoztak. A londoni brit követség körül egyre inkább elfogyott a levegő, Bolgár Elek a hivatalos érintkezések híján az informális kapcsolatokat igyekezett ápolni. 1951 májusában részletes jelentést küldött arról, milyen módon tartja a kapcsolatot olyanokkal, akik korábban Magyarországon jártak. Többségük természetesen vagy a brit kommunista párt vagy valamelyik szakszervezet, illetve más baloldali szervezet tagja volt.³⁶

Bolgár Elek 1951 októberéig szolgált a londoni követségen. Hazatérése után az ELTE jogi karán az Egyetemes Jogtörténeti Tanszék tanszékvezetőjeként dolgozott 1955-ben bekövetkezett haláláig.

³⁵ A Sanders-ügyről l. még e számban Bognár Szabina és Péterfi András tanulmányát.

³⁶ MNL OL, XIX-J-1-k 33. tétel (Nagy-Britannia állampolgárainak nem hivatalos jellegű [de nem turisztikai célú] magyarországi látogatása) 4. doboz. Bolgár jelentése a KÜM-nek: „Magyarországon járt küldöttekkel való kapcsolat ápolása”, 1951. május 24.

A régi harcostárs – Horváth Imre

Bolgár Eleket Horváth Imre váltotta fel a londoni követség élén. Horváth egészen más háttérű, képzettségű és habitusú ember volt, mint elődje. Míg Bolgár a két világháború között Nyugat-Európában és a Szovjetunióban élte a kommunista emigráns entellektüelek életét, Horváth az 1919 és 1944 közötti éveket részben a Szovjetunióban, részben a szegedi Csillag börtönben töltötte. A korabeli szóbeszéd szerint azon kevesek közé tartozott, akik Sztálint Joszif Visszarionovicsnak szólították.³⁷ 1945-ben a Külügyminisztériumba került, majd 1946-tól 1948-ig a moszkvai magyar követségen dolgozott első titkári, majd tanácsosi beosztásban. 1949-ben washingtoni követté nevezték ki, innen került londoni állomáshelyére. Megbízólevelét 1951. október 24-én nyújtotta át, de az eseményen – betegsége hivatkozva – nem vett részt VI. György király.³⁸ Bár az uralkodó valószínűleg valóban betegség miatt maradt távol, mégis szimbolikusnak tekinthetjük, hogy a két ország kapcsolatainak mélypontján még egy merőben protokolláris esemény sem zajlott le úgy, ahogy az normális körülmények között történni szokott.

Horváth Imre követ dolgát – elődjéhez hasonlóan – két dolog nehezítette: egyrészt a két ország között rendkívüli mértékben elmérgesedett viszony, másrészt saját munkatársainak inkompetenciája. Az előbbit talán Horváth követ saját szavaival illusztrálhatjuk a legjobban. Az 1952. évre vonatkozó éves jelentésében a következőket írta: „Fogadó ország kormányával való kapcsolatunk az elmúlt év folyamán kizárólag hivatalos és hideg volt. A követség csak néhány esetben és akkor is a legszükségesebb alkalmakkor fordult a Foreign Office-hoz segítségért, de minden egyes esetben a Foreign Office tisztviselői hivatalos utakra hivatkozva hátráltatták a követséget segítség helyett.” Ráadásul időnként komolyabb atrocitások is történtek, az év során a követség két diplomáciai beosztottjának a lakásába is betörték

³⁷ Nyárádi Miklós, a Dinnyés-kormány pénzügyminisztere nem éppen hízelgő történeteket ír le Horváthról emlékiratában. *Nicholas Nyaradi: My Ringside Seat In Moscow*. New York 1952. 98.

³⁸ MNL OL, XIX-J-1-k 12. tétel 1. doboz. Horváth Imre 1272/biz.-51. sz. jelentése, 1951. október 30.

ismeretlen tettesek.³⁹ Mindezek azonban jelentéktelen kellemetlenkedéseknek számítottak ahhoz képest, ahogy a magyar hivatalos szervek bántak a budapesti angol követséggel: a hatóságok folyamatosan zaklatták munkatársait, letartóztattak vagy kitelepítettek több magyar alkalmazottat és azok hozzátartozóit, és senki sem volt biztonságban, aki kapcsolatban volt a brit képvisellel.

Horváth egy másik jelentéséből képet kaphatunk arról is, mennyire képzetlen személyek dolgoztak a követségen: „Az ország nyelvén kielégítően olvasni, írni és beszélni csak három beosztott tud: Házi [Vencel], Várkonyi [Péter] és Gyarmatiné elvtársak. A többi elvtársak a legegyszerűbb dolgokat sem tudják elintézni vagy megbeszélni.”⁴⁰ Egy követségi munkaértekezleten Várkonyi Péter hangsúlyozta, hogy „lehetőleg az altiszt elvtársak a szükséges angol kifejezéseket tanulják meg, hogy a munka zökkenőmentesebb legyen”.⁴¹

A képviselőten uralkodó hangulatról a munkaértekezletek jegyzőkönyvei árulkodnak. Mindent áthatott a gyanakvás, és természetesen minden munkatárstól elvárták a párthoz méltó magatartást. Néhány szemelvény a jegyzőkönyvekből:

„Fazekas elvtársnő [Fazekas Zsuzsanna követségi tanácsos – H.Gy.] [...] megemlíti, hogy az éberség kérdésének milyen fontos jelentősége van különösen a külképviseleti viszonylatban. Felhívja az elvtársak figyelmét a telefonbeszélgetésekre, arra, hogy azt lehallgatják. [...] Felhívja a figyelmet arra, hogy az elvtársak a munkaidő alatt lehető legkevesebbre csökkentsék a beszélgetéseket (egymás közt), hogy ne terelődjön el a figyelem a munkáról.”⁴²

³⁹ MNL OL, XIX-J-1-j (KÜM TÜK-iratok: Nagy-Britannia) 47. tétel (Éves összefoglaló jelentések Nagy-Britannia kül- és belpolitikájáról, országismertetések) 20. doboz. „Fogadó országgal való kapcsolatunk 1952-ben”, a londoni követség éves összefoglalója, dátum nélkül [1953. január].

⁴⁰ Uo. „A követség munkájának főbb eredményei és hiányosságai 1952-ben”, a londoni követség éves összefoglalója, dátum nélkül [1953. január].

⁴¹ MNL OL, XIX-J-1-k 13. tétel 1. doboz, 1952. április 18.

⁴² Uo. 1952. április 18.

Az éberség kérdése szinte minden értekezleten szóba került. Egy alkalommal Horváth követ szigorúan megróttá egyik beosztottját, amiért meggondolatlanul válaszolt Aneurin Bevan munkáspárti politikus feleségének kérdésére:

„Amiről nincsen hivatalos kiadvány vagy közlemény a sajtóban, arról nem kell, de nem is szabad beszélnünk. Soha nem szabad elfelejtenünk, hogy ellenséges országban vagyunk és az elvtársak tapasztalatlanságát a provokátorok kijátsszák. Ne szégyelljük az elvtársak megmondani, erről nem tudok semmit, ha megtudom, elküldöm az információt. Megtörtént ugyanis, hogy Bevan felesége feladott Fazekas elvtársnőnek kérdéseket Kéthly Annáról. Erről mi nem tudunk semmit és nem is beszélhetünk róla, amíg nincsen hivatalosan tudomásunk sorsáról. Helytelen volt, hogy Fazekas elvtársnő pl. azt mondta, hogy a nép elítélte és el is fogja ítélni az ilyen árulókat.”⁴³

A követség hétköznapjaiból nem maradhattak el a szigorú bírálatokkal tarkított lelkesítő beszédek sem. 1952 júliusában Horváth hosszabb magyarországi tartózkodás után érkezett vissza állomáshelyére. A követségi értekezleten hosszasan ecsetelte az otthon tapasztaltakat, beszélt a téeszekről, Inotáról, újonnan épült gyárakról, munkás származású fiatalokkal teli egyetemekről.

„Ebből látni, elvtársak – tette hozzá –, hogy míg mi itt dolgozunk (és közben nagyon szeretnénk hazamenni), addig nem csak országunk, de az emberek is megváltoznak, tanulnak, fejlődnek, iskolázott emberek lesznek. [...] Ezt a szellemet, amit otthon láttam és magammal hoztam, szeretném ha az elvtársak elsajátítanák, és meglátnák, hogy a mi

⁴³ Uo. Előadói értekezlet jegyzőkönyve, 1952. augusztus 21.

követségünk nem lehet egy gyengébb fix pont, mint az otthoni építkezések. Pártunk, kormányunk azért küldött bennünket ide, hogy itt idegenben, nehéz körülmények között az országot, népünket szolgáljuk és ezen a helyen és ilyen körülmények között is úgy kell dolgoznunk, hogy bebizonyítsuk, nem vagyunk méltatlanok arra a bizalomra, amit Kormányunk, Pártunk belénk helyezett és reánk bízott, azt becsülettel végre is hajtjuk. Követségünk sem a múlt évben, sem távollétem alatt nem teljesítette feladatát. [...] Megígérem egyenesen, hogy én nem tűnök lazaságot, s ezt ne vegyék az elvtársak fenyegetésnek, hanem csak vegyék tudomásul, hogy ha egy tszcs-ben az a feladat, hogy le kell aratni, hát le kell aratni. [...] Ezzel a lazasággal, fegyelmezetlenséggel és lustasággal fel kell számolni, többet és jobban kell termelnünk. Úgy kell érezni magunkat, mint igazi gazdának s a gazda szemével kell néznünk feladatainkat.”⁴⁴

Talán nem is ezek a beszédek a legérdekesebbek, hanem azok, amelyek a követség hétköznapi életébe engednek bepillantást. Egy alkalommal például a követ megjegyezte, hogy

„Séra elvtársnő szobája – bár sokkal jobb, mint azelőtt volt – még mindig nem kielégítő, sok a szutyok és rendetlenség. Fiatal leányok dolgoznak ebben a szobában, de soha nem lehet egy szál virágot látni. Helyezzük, elvtársak: »a munka nálunk becsület és dicsőség dolga« jelszót Rákosi elvtárs fényképe mellé. [...] Az egymás közötti viszonyban az elvtársak nem megfelelő, durva hangnemet használnak.

⁴⁴ Uo. Követségi értekezlet jegyzőkönyve, 1952. július 26.

A jövőben kifogástalan, udvarias, barátságos és elvtársias hangot használjunk.”⁴⁵

1953 márciusában Horváth Imre a következőt tette szóvá a követség munkaértekezletén:

„Követ elvtárs kedves szovjet és ma már nálunk is jól bevett szokás szerint a követséghez tartozó valamennyi elvtársnőnek március 8-án, a Nemzetközi Nőnap alkalmából virággal kedveskedett. Az elvtársnők nagy része azonban ezt a figyelmességet szóra sem méltatta, ami azonkívül, hogy Követ elvtársnak személy szerint rosszul esett, tiszteletlenség bárkivel szemben, s az elvtársnők ezzel a világ asszonyainak nagy napjának jelentőségét csorbították, arról nem is beszélve, hogy semmi esetre sem segíti elő az elvtársias jó viszonyt.”⁴⁶

Horváth Imre követi megbízatása idejére esett a magyar–brit kapcsolatok szinte totális leépülése. Az egyetlen téma, amely időnként felmerült a két ország külügyminisztériumai, illetve a diplomáciai képviselői között, a Sanders-ügy volt. A 13 év börtönbüntetésre ítélt Sanders Budapesten várta sorsának jobbra fordulását, és ügye több alkalommal felmerült a londoni parlament ülésein is. Felesége többször próbálkozott személyesen találkozni Horváthtal, de a követ éveken át nem volt hajlandó fogadni. A Sztálin halála után lassan meginduló enyhülés a magyar–angol viszonyban is érezte jótékony hatását. Mrs. Sanders augusztus 5-én nagy sajtóvisszhang közepette látogatást tett az Eaton Place-i épületben. Két héttel később Sanderst szabadon engedték, és elhagyhatta Magyarországot. Ezzel elhárult a legfontosabb akadály a brit–magyar kapcsolatok normalizálása elől: az angol

⁴⁵ Uo. Követségi munkaértekezlet jegyzőkönyve, 1952. szeptember 2.

⁴⁶ Uo. 1953. április 1.

kereskedelmi minisztérium augusztus 27-én közleményt adott ki a magyar importra vonatkozó korlátozások megszüntetéséről.

Horváth nem sokáig élvezhette azt, hogy megszűnt a követség szinte hermetikus elszigeteltsége, és hosszú évek után lassan ugyan, de mégis fejlődésnek indultak a brit–magyar kapcsolatok. 1953 augusztusában áthelyezték a prágai követségre. 1956 nyaráig tartózkodott Prágában, majd július 30-án külügyminiszterré nevezték ki. Miniszteri tárcáját a Nagy Imre-kormányban is megtarthatta. Nagy Imre október 30-án New Yorkba küldte az ENSZ tájékoztatására, Horváth azonban Moszkvába utazott, majd a Kádár-kormány tagjaként tért vissza Magyarországra. 1957 májusától 1958-ban bekövetkezett haláláig ismét külügyminiszterként tevékenykedett.

Egy igazi pártkáder – Katona János

Horváth Imrét Katona János váltotta a londoni követség élén. Katona karrierje a tipikus pártkáder életútját tükrözi: már fiatal munkásként belépett a Szociáldemokrata Pártba és a bőripari munkások szakszervezetébe, ez utóbbinak 1940-től elnöki tisztét is betöltötte. Az 1930-as években kapcsolatba lépett az illegális kommunista mozgalommal, 1942-ben a Magyar Történelmi Emlékbizottság tagjaként részt vett a Petőfi-szobor koszorúzásában: ő helyezte el a koszorút a magyar szervezett munkásság nevében. 1945 után a bőriparban töltött be különféle vezető tisztségeket, de időközben Győr vármegye alispánja és Budapest alpolgármestere is volt egy ideig. 1949-től a Külügyminisztériumban dolgozott, fél évvel később már New York-i főkonzullá nevezték ki. 1952 szeptemberétől Stockholmban volt főkonzul, onnan érkezett egy évvel később a londoni követség élére.

Katona teljesen más körülmények közé érkezett, mint elődje néhány évvel korábban, bár a *Foreign Office*-ban tett bemutatkozó látogatásán a brit diplomaták még nem sok jelét mutatták annak, hogy alapvető változás állt volna be a két ország

viszonyában.⁴⁷ Később Katona lelkesen számolt be arról, hogy „Eden külügyminiszter visszaérkezése után nemsokára fogadott, amire nem került sor Horváth elvtárs két éves itt tartózkodása alatt”.⁴⁸ 1954 márciusában újraindultak az 1949 őszén félbeszakadt kereskedelmi és pénzügyi tárgyalások.

Katona követ több jelentésben örömmel nyugtázta, hogy a brit hivatalos szervek egyre nagyobb figyelmet szentelnek Magyarországnak, és egyre kevésbé akadályozzák a követség munkáját. Az angol sajtó hangja is „feltűnően megváltozott”, írta Katona az 1953. évről szóló összefoglaló jelentésében, és bár az év elején még több „rágalmazó cikk” jelent meg Magyarországról, „az új kormányprogram után mind gyakoribbakká váltak a hazánkban vég[be]ment fejlődéssel aránylag kedvezően foglalkozó cikkek”.⁴⁹

A nemzetközi feszültség tehát enyhült, a kétoldalú kapcsolatok is kedvezően alakultak, a régi beidegződésektől azonban nehéz volt megszabadulni. Katona követ éves összefoglalóiban továbbra is olyan kliséket használt, mintha semmi sem történt volna a nemzetközi színtéren: „Az angol kormány Szovjetunió felé irányuló politikáját továbbra is a szocialista államok iránti nagy gyűlölet vezette. A gyűlölet nem volt annyira élesen szembeötlő, mint az előző években, mivel az előző évek politikája hatástalannak bizonyult a nagy erejű és ügyesen időzített szovjet békekezdeményezésekkel szemben.” Ugyanakkor a követ az is elismerte, hogy az év során „kisebb enyhülés következett be” a szovjet–angol viszonyban, és ezzel párhuzamosan Nagy-Britannia és a szocialista országok kapcsolatában is.⁵⁰

Katona sorai nem igazán tükrözik azt, hogy 1953-tól új szemléletmód jelent meg a magyar külpolitikában, a magyar politikai vezetés, a külügyi vezetés és apparátus gondolkodásában. Az új szovjet vezetés arra ösztönözte a keleti blokk országait, hogy a nemzetközi színtéren egyre inkább „szuverén” szereplőként

⁴⁷ MNL OL, XIX-J-1-k 12. tétel 1. doboz. Katona jelentése a KÜM-nek, 1953. október 1.

⁴⁸ MNL OL, XIX-J-1-j 47. tétel 20. doboz. Éves jelentés az 1953. évre, dátum nélkül [1954. január].

⁴⁹ Uo. Dátum nélkül [1954. január].

⁵⁰ Uo. „Az angol külpolitika 1954-ben.” Éves jelentés, dátum nélkül [1955. január].

jelenjenek meg, és tegyenek „önálló” kezdeményezéseket – mindezt Moszkvával egyeztetve.⁵¹ Ilyen „önálló” lépés volt Sanders szabadon engedése, illetve a kereskedelmi és pénzügyi tárgyalások újraindítására tett javaslat is.

Az 1955. évi összefoglaló jelentés a magyar–angol kapcsolatok tekintetében megállapítja, hogy ezek fejlődtek ugyan, de ez elsősorban a magyar félnek volt köszönhető. Katona azt is kiemeli, hogy

„Nagy Imre miniszterelnöksége alatt az itteni sajtó és valószínűleg hivatalos körök is úgy tekintettek Magyarországra, mint a népi demokráciák között a leggyöngébb pontra, és olyan ábrándokat szóttek, hogy olyan belső átalakulás van, amely letérítheti országunkat a szocializmus építésének útjáról. Mindazonáltal az angol sajtó magatartása lényegesen mérsékeltebb volt az előző évinél, és jó néhány tárgyilagosabb cikk jelent meg főleg nálunk járt tudósítók tollából.”⁵²

Budapesten valószínűleg meglepedettséggel olvasták a londoni brit követség kollektívájáról szóló jelentést is:

„A követség kollektívája annak szelleme az elmúlt év folyamán, különösen pedig a pártszervezet megalakulása után szépen fejlődött. Ugyancsak fejlődött a bírálat és az önbírálat készsége. A szakmai tudás megszerzéséért, elsősorban a megfelelő fokú nyelvtudás eléréseért lelkes verseny folyik a követségen. Számos összejövetelet tartottunk a jó elvtársi és baráti kapcsolatok fejlesztéséért. Több esetben a követség tagjainak feleségei önkéntes munkával támogatják rendezvényeinket.

⁵¹ *Békés Csaba*: A magyar külpolitika néhány kérdése 1945 után. In: *Mérlegen a XX. századi magyar történelem – értelmezések és értékelések*. Szerk. Püski Levente – Valuch Tibor. Budapest–Debrecen 2002. 307.

⁵² Uo. Dátum nélkül.

Összefoglalva a követség tagjainak kollektív szelleme, munkakészsége, lelkesedése az utóbbi időben sokat fejlődött.”⁵³

A korábban idézett jegyzőkönyvek tükrében, ez a lelkes hangú jelentés igen távol állhatott a valóságtól.

1956 nyarán, évekig tartó tárgyalások után végre megszületett a magyar–brit kereskedelmi és pénzügyi egyezmény, amely – legalábbis ekkor még úgy tűnt – új alapokra helyezte a két ország kapcsolatait. A magyar forradalom természetesen Londont is váratlanul érte, ráadásul a brit diplomácia látványos kudarcával végződő szuezi kaland miatt nem sok figyelmet fordítottak a budapesti eseményekre. A szovjet beavatkozás és a forradalmat követő megtorlás következtében ismét évekig fagyos volt a viszony Nagy-Britannia és Magyarország között, ha nem is olyan mértékben, mint az 1950-es évek elején. A forradalom után még néhány hónapig Katona János állt a londoni követség élén, majd 1957 novemberében varsói nagykövetté nevezték ki. Az 1960-as években afrikai országokban szolgált diplomataként, végül a Külügyminisztérium osztályvezetőjeként ment nyugdíjba.

Összegzés

„A diplomácia funkcióit három szóval szokás definiálni: tárgyalás, képviselőlet és információ [negotiation, representation and information]. Ami Budapestet illeti, a tárgyalási funkció [...] az utóbbi időben kizárólag *ad hoc* megbeszélésekre korlátozódik a szovjetizálás útján megtett újabb és újabb lépések kellemetlen következményeiről és hatásairól. Miután lehetetlenné vált a konstruktív tárgyalás, a képviselőlet funkcióját is képtelenség már ellátni. A követség tagjai nem tarthatnak

⁵³ MNL OL, XIX-J-1-j 47. tétel 20. doboz. „1955. évi összefoglaló jelentés. Követség munkájának eredményei és hiányosságai.” Dátum nélkül [1956. január].

fenn nyíltan kapcsolatot magyarokkal, mivel a rendőrállam figyelme, melynek szervei nyíltan és ismételten »az imperialista reakció kémeinek és ügynökeinek« írnak le bennünket, sajnos hatékonyan megtettek minden tőlük telhetőt annak érdekében, hogy veszélybe kerüljön minden magyar, aki ismer minket. Végül pedig a rendőrség figyelme természetesen azzal járt, hogy információforrásaink minimálisra zsugorodtak.”⁵⁴

Geoffrey Wallinger budapesti brit követ 1951 áprilisában írta ezeket a sorokat magyarországi kiküldetésének utolsó heteiben. Jelentése jól illusztrálja, milyen leküzdhetetlen akadályokkal szembesültek a nyugati diplomaták a vasfüggönyön innen a hidegháború legzordabb éveiben. Pedig a budapesti brit követségen a tárgyalt időszakban egymást követték a professzionális karrierdiplomaták. A *Foreign Office* magasan képzett és a térséget jól ismerő diplomatákat küldött Budapestre, még azokban az években is, amikor a két ország közötti rendkívül rossz viszony miatt alig volt jelentősége annak, ki áll a budapesti követség élén.

Bár a londoni magyar követség tagjai jóval kisebb nyomás alatt álltak, mint a britek Budapesten, ők is hasonló problémákkal küszködtek, mint amilyeneket Wallinger leírt. A londoni magyar követek és a követség működését áttekintve azonban azt is világosan láthatjuk, hogy a magyar külügyi szolgálat színvonala rendkívül gyors zuhanásnak indult a második világháborút követő években. Míg a koalíciós időszakban eleinte nagyrészt jól képzett, tapasztalt diplomaták és adminisztratív alkalmazottak dolgoztak a londoni képviseleten, 1948 után a szakértelem egyre inkább a politikai megbízhatóság szempontja alá rendelődött. Talán nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy a londoni magyar követség az 1950-es évekre egy diplomáciai képviselet karikatúrájává vált – vezetőinek és munkatársainak

⁵⁴ PIL, 508/1. f. 140. óe., az NA FO 371/95197 jelzetű dokumentumának másolata. Wallinger 91. sz. jelentése Morrison külügyminiszternek, 1951. április 21.

képzetlensége folytán gyakorlatilag alkalmatlan volt a diplomácia legalapvetőbb feladatainak ellátására.

Gyula Hegedüs

THE HUNGARIAN DIPLOMATIC MISSION IN LONDON BETWEEN 1945 AND 1956

After the resumption of diplomatic relations between Hungary and the United Kingdom in 1945, an experienced diplomat, István Bede, was sent to London to represent the Hungarian Government. He and his staff made important contributions to the Hungarian efforts in the “peace preparation” period. In response to the growing Communist pressure in Hungary, Bede resigned in 1948 and asked for political asylum. His successor, János Erős, defected a year later. The newly appointed minister, Elek Bolgár, a reliable Communist and a former professor of diplomacy at the University of Rostov, undoubtedly possessed the competences required for this position, but most of his subordinates were virtually unsuitable to work in the foreign service. The ministers who succeeded Bolgár were faithful Communists but inexperienced diplomats who had to work with completely incompetent staff.

This paper discusses how the heads of the Hungarian diplomatic mission in London coped with their tasks in the period of the emerging Cold War. It also provides some insight into the everyday life of the legation between 1945 and 1956, and explores the dramatic deterioration of the quality of the Hungarian diplomatic service after the Second World War.